

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ

1. Ὁρισμός τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Πρόοδος, ὡς ἡ λέξις δηλοῖ, σημαίνει χώρησιν ἐπὶ τὰ πρόσω, μετακίνησιν καὶ μεταβολήν.

Ἀντίθετος ταύτης εἶναι ἡ ὀπισθοδρόμησις ἢ ἡ πλάνη καὶ ἡ παρεκτροπή ἐκ τῆς προόδου. Πρόοδος κοινωνικὴ ἐπομένως σημαίνει τὴν πρὸς τὰ πρόσω χώρησιν τῆς κοινωνίας.

Ἄλλὰ, θὰ ἐρωτήσῃ τις, ποῦ εἶναι τὸ πρόσω τοῦτο; Πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν, πρὸς τίνα σκοπὸν, τέρμα ἢ ἰδανικὸν βαίνει ἡ κοινωνία; Ἐπειτα πῶς θὰ γνωρίσωμεν ἂν ὄντως πρόοδος διαρκῆς καὶ οὐχὶ ἐφήμερος ἐκάστοτε ἐπιτελῆται ἡ ὀπισθοδρόμησις καὶ πλάνη; Εἶναι πρόοδος λ. χ. ἡ μεγάλη αὔξησης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γῆς, ἡ μεγίστη βιομηχανία, ἡ ἐφεύρεσις δηλητηριωδῶν ἀερίων, ἡ ἴδρυσις μεγαλοπόλεων καὶ πολυκατοικιῶν; Συντελεῖ εἰς πρόοδον ἡ ἐξολόθρευσις χιλιάδων ἀτόμων σήμερον ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν καὶ ἡ πτώσις ἢ ἡ ἴδρυσις νέων κρατῶν εἰς τὰς πέντε ἡπείρους;

Ἐπειτα, ὅ,τι ἀποτελεῖ πρόοδον διὰ τινὰ χώραν, δι' ἄλλην δύναται τοῦτο νὰ ἀποτελῇ ὀπισθοδρόμησιν καὶ πτώσιν. Ἡ πτώσις λ.χ. τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀνεβίβασεν ἐντὸς ὀλίγου τὴν Ῥωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν, ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνέβαλεν εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Ὁ πολιτισμὸς εἶναι ἀποτέλεσμα πλείστων παραγόντων, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ κρίνῃ τις ἐξ ὀλίγων συντελεστῶν, ἂν μεταβολὴ τις δύναται νὰ σημαίνῃ πρόοδον τῆς ἐν συνόλῳ ἀνθρωπότητος ἢ ὀπισθοδρόμησιν αὐτῆς. Γενικῶς ἐπομένως ἂν θελήσωμεν νὰ κρίνωμεν τὴν κοινωνικὴν πρόοδον, εὐρισκόμεθα πρὸ δυσχερεστάτου ἔργου. Δυνάμεθα ὅμως νὰ καθορίσωμεν καὶ κρίνωμεν τὴν πρόοδον ἢ μᾶλλον εἶδη τινὰ τῆς προόδου εἰς ὠρισμένην χώραν ἢ ὁμάδα καὶ ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τούτου νὰ συναγάγωμεν συμπεράσματα περὶ γενικῆς προόδου ἢ ὀπισθοδρομήσεως. Ἄλλὰ πῶς θὰ γνωρίσωμεν καὶ τὴν μερικὴν ταύτην πρόοδον; Ποῖα τὰ μέτρα καὶ τὰ κριτήρια τῆς προόδου;

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται καταφανές, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς προόδου χωρίζεται εἰς δύο : α') τίς ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνίας, καὶ β') ποῖα τὰ κριτήρια τῆς προόδου.

Σκοπὸς τῆς κοινωνίας.

Εἰς προηγούμενα κεφάλαια εἶδομεν, πῶς ἡ ἀνθρωπότης ζῶσα ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρωτόγονον βίον ἀσυνειδήτως ἀνέπτυσσε κοινωνικὰς σχέσεις, δι' ὧν ἡ κοινωνία ἐξειλίσσετο βραδύτατα, διαμορφουμένη οὕτως ἢ ἄλλως.

Συνειδητῇ δὲ κατεύθυνσις τῆς κοινωνίας πρὸς πρόοδον εἶδομεν ὅτι ἐγένετο μόνον ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἔθεσαν πρὸ ἑαυτῶν τὰ δεινὰ αὐτῆς καὶ κατέβαλον προσπαθείας πρὸς θεραπείαν αὐτῶν ἰδρύοντες ἰδρύματα καὶ θεσπίζοντες θεσμοὺς καὶ καταρτίζοντες προγράμματα πρὸς βελτίωσιν τῆς κοινωνίας.

Οὕτως ἐγεννήθησαν τὰ πτωχοκομεῖα, τὰ νοσοκομεῖα, αἱ φυλακαὶ καὶ

τὰ δικαστήρια, τὰ σχολεῖα, αἱ ἐκκλησίαι, αἱ παντοειδεῖς ἐφευρέσεις, γενικώτερον ὁ πολιτισμός. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταβαλλομένη κοινωνία πάντοτε δὲν εἶναι τελεία, οὔτε ἐν τῇ συνθέσει τῆς, οὔτε ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῆς, διὰ τοῦτο πάντοτε παρουσιάζονται οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ κοινωνικοὶ ἀναμορφωταί, οἵτινες ἐμφανίζουσι τὰ ἐλαττώματα ταῦτα καὶ καλοῦσι τὸν λαὸν νὰ λάβῃ νέας κατευθύνσεις.

Οἱ ρυθμισταὶ οὗτοι καὶ οἱ φιλόσοφοι εἰς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην καθορίζουσι τὸν σκοπὸν τῆς κοινωνίας, τὸ ἰδεῶδες καὶ ἀκρότατον ἀγαθόν, πρὸς τὸ ὁποῖον οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ κυβερνήται τῶν λαῶν πρέπει νὰ ἀποβλέπωσι καὶ κατὰ τοῦτο ρυθμίζωσι τὰς πράξεις αὐτῶν.

Ποῖον τὸ ἰδεῶδες τοῦτο; Ποῖον τὸ ἀκρότατον ἀγαθόν;

Περὶ τοῦ προβλήματος τούτου διάφοροι ἐξηνέχθησαν γνώμαι. Οὕτως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ καὶ κορυφαῖος συζητητῆς, ἐν τοῖς ἠθικοῖς αὐτοῦ ἔργοις, ὡς ἀνώτατον ἀγαθόν διακρίνει τὸ ἄγον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν. Ἀλλὰ ποῦ ἔγκειται ἡ εὐδαιμονία;

Χωρὶς νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς διαφορὰς τῶν δύο κυρίως σχολῶν, τῆς ἡδονικῆς καὶ τῆς τελειώσεως, ἂν διὰ τῆς λέξεως «εὐδαιμονία» νοῶμεν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀτόμων, τῶν ἀποτελούντων τὴν κοινωνίαν, τότε ὁ ὅρος οὗτος δὲν δύναται νὰ σημαίῃ ὅτι οἱ ὄπαδοὶ τῆς χρησιμοκρατίας ἀπέδωκαν, ἀπλήν ἡδονήν, ἀλλὰ κατὰ πλεον τοῦτου, ἀνώτερον καὶ εὐγενέστερον, ἐπεκτεινόμενον ἐφ' ὅλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας. Διότι καὶ χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ζήτησις ἀπλῆς ἡδονῆς ὑπὸ ἐκάστου ἀτόμου ἢ ὁμάδος ὀδηγεῖ εἰς σύγκρουσιν καὶ ὀπισθοδρομήσιν τῆς κοινωνίας, καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ποθητὴ αὕτη εὐδαιμονία δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τελείας καὶ κανονικῆς λειτουργίας τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως τῶν μελῶν τῆς, πάλιν δὲν δύναται νὰ σημαίῃ τὴν ἀπόκτησιν ὡς οἷόν τε μεγίστης περιουσίας, τὴν μεγίστην δυνατὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὑπέρμετρον κτῆσιν τῶν ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ὑπὸ τινος συνδυασμόν, ὅστις νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν πλήρωσιν καὶ ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀτόμου, χωρὶς νὰ κωλύῃ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἄλλων μελῶν τῆς κοινωνίας.

Οὐδὲν λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω κεχωρισμένως λαμβανόμενον δύναται νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀκροτάτου ἀγαθοῦ, ἀλλὰ πασῶν τούτων τῶν ἀναγκῶν ἢ ἱκανοποιήσεως, ἧτις καὶ πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸν σκοπὸν τῆς κοινωνίας.

Ὁ σκοπὸς δὲ οὗτος διακρίνεται εἰς δύο, εἰς ἄμεσον καὶ εἰς ἀπώτερον.

Ὁ ἄμεσος συνίσταται εἰς τὴν διατήρησιν, διαιώνισιν καὶ ἐπαύξει τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν πρὸς τὸ συμφέρον οὐχὶ ἐνὸς ἀτόμου ἢ μιᾶς ὁμάδος, ἀλλὰ τῆς ὁλότητος τῆς κοινωνίας, εἰς ἀπόλαυσιν ὑπὸ τῶν ἀτόμων τῆς συνήθους ζωῆς των, τῶν ἐθίμων, καὶ τῶν ἰδανικῶν των καὶ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ὁμαδικῶν ἐθνικῶν καὶ ἀτομικῶν των ἰδανικῶν καὶ πόθων. Τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται πάλιν ἂν ἡ κοινωνία διευκολύνῃ εἰς τὰ ἄτομα τὴν τελείαν προσαρμογὴν των εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, παρεχομένων ἀσφαλείας ζωῆς καὶ περιουσίας, ἴσων πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἰσότητος πρὸ τῶν νόμων, ἰσότητος οἰκονομικῶν εὐκαιριῶν καὶ ὁμοίων μέσων πρὸς μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν, περιορισμοῦ δέ, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας, τῆς πτωχείας καὶ τῶν ἄλλων κοινωνικῶν κακῶν καὶ ἐξασφαλίσεως τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ εἰρήνης.

Ἄλλ' ἡ ἐξασφάλισις πάντων τούτων δὲν εἶναι καὶ ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῆς κοινωνίας. Διότι ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῆς κοινωνίας εἶναι, ὡς ὁ Giddings

διεκρήρυξεν (1), ἡ δημιουργία καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ἀτόμου εἰς κοινωνικὴν προσωπικότητα, αὕτη δὲ προϋποθέτει πρῶτον μὲν κάθαρσιν καὶ ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀτόμου ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἀπὸ τῶν παθῶν, προλήψεων, δεισιδαιμονιῶν, ἐλαττωμάτων καὶ ἐγωϊστικῶν ἐνστίκτων του, ἔπειτα δὲ τὴν ἐμφύτευσιν εἰς αὐτὸ χρηστῶν ἡθῶν, κοινωνικῶν διαθέσεων, ἀγάπης, ἀλληλεγγύης, ἀφρασιώσεως, δι' ὧν ὀπλιζόμενον ἐθελουσίως θὰ συμβάλῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ, συνεπιζουροῦν οὕτως εἰς τὸ μέγα ἔργον τοῦ Δημιουργοῦ, τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς προόδου τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἡ προϋποθέτει, ὡς ὁ Todd (2) λέγει, ταύταις διαρκῶς καὶ κατ' αὔξοντα βαθμὸν τοῦ ἀτομικοῦ πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον. Διὰ τῆς τοιαύτης μεθόδου καθίσταται ἰκανὸν τὸ ἄτομον νὰ προσσαρμόζεται εἰς τὴν ἐκάστοτε πραγματικότητα καὶ νὰ συνεργάζεται μετὰ τῶν ἄλλων ὁμοίων του, συνδεόμενον καὶ ἐπικοινωνοῦν μετ' αὐτῶν. Προσαγόμενον οὕτως ὑλικῶς, πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς τὸ ἄτομον ἐξελίσσεται εἰς τὰς δύο ταύτας κατευθύνσεις τῆς προσαρμογῆς καὶ τῆς συνεργασίας του μετὰ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς κοινωνίας πρὸς διαφωτισμὸν, βοήθειαν καὶ πρόσδοκον καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς ὅλης κοινωνίας, ἥτις πάλιν, οὕτως ἀγομένη, τὸ ἀκρότατον ἀγαθὸν τοῦ ἀτόμου θὰ δύναται νὰ διατηρηῇ καὶ ἐπαυξάνῃ.

Τοιοῦτου ὄντος τοῦ σκοποῦ τῆς κοινωνίας ἃς ἴδωμεν τῶρα β') ποῖα τὰ κριτήρια τῆς ἐπιτυχοῦς πορείας τῆς κοινωνίας ἐν τῇ προόδῳ αὐτῆς.

2. Κριτήρια τῆς προόδου.

Ἀνωτέρω εἶδομεν ὅτι ἡ κοινωνία διὰ διαφόρους λόγους, ἰδίᾳ δὲ ἔνεκα τῶν πληθυνομένων ὁσημέραι ἀνακαλύψεων, ὑφίσταται διαρκῶς μεταβολάς. Εἶναι πᾶσα μεταβολὴ αὐτῆς καὶ πρόοδος;

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι πᾶσα μεταβολὴ εἶναι καὶ πρόοδος, ἀφοῦ αὕτη διὰ νὰ ἐπιτελεσθῇ πρέπει νὰ διέλθῃ διὰ σειρᾶς μεταβολῶν. Ἄλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀνωτέρω δύο σκοποὺς τῆς κοινωνίας, πᾶσα μεταβολὴ δὲν εἶναι καὶ πρόοδος τῆς κοινωνίας, ὅπως δὲ εἰς πᾶσαν ἐξέλιξιν ὑπάρχει καὶ παραλλάγῃ ἢ παλινδρομήσις (3), οὕτω καὶ ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐξελίξει πᾶσα μεταβολὴ δὲν εἶναι καὶ πρόοδος, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, πρόοδος εἰς τινὰ χώραν δύναται νὰ σημαίνει ὀπισθοδρομήσιν ἄλλης. Ἡ ἱστορία ἄλλως τε μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας ἐκ τῆς ἀγρίας καὶ βαρβάρου καταστάσεως αὐτῆς εἰς τὴν τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἐγένετο προοδευτικῶς βελτιώσασα πάντοτε βῆμα πρὸς βῆμα τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλὰ καὶ ἂν τὸ ἀντίθετον παραδεχθῶμεν, ὅτι δηλ. ἕκαστον βῆμα πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἦτο ἐπωφελὲς δι' αὐτήν, πάλιν δὲν θὰ ἦτο ἀκριβὲς νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐχώρησεν ἐν συνόλῳ κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν πολιτισμὸν. Ἀληθὲς θεβαίως εἶναι ὅτι ἡ πρόοδος ἀπέβη μεγαλυτέρα, πάντως ὅμως ὑπῆρχε καὶ παλινδρομήσις, παρέκκλισις καὶ παραλλάγῃ (4), ὅπως ἐπίσης εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ πρόοδος δὲν εἶναι τι θεόπεμπτον δῶρον, ἀλλὰ κέρδος τι ἐπιτυγχανόμενον δι' ἀγῶνων καὶ προσπαθειῶν κατὰ συνειδητὸν καὶ συστηματικὸν τρόπον (5).

(1) Giddings Ed. Studies in the Theory of Human Society, New York 1922 σ. 119 καὶ Principles of Sociology σ. 356 κέξ.

(2) Todd, Theories of Social Progress 1918 σ. 547.

(3) Πρβλ. κληρονομικὸν νόμον παλινδρομήσεως ἢ ἁρμονίας εἰς Γ. Σακελλαρίου Ψυχολογία τοῦ παιδὸς ἔκδοσις γ σελ. 61.

(4) Πρβ. Hobhouse. Social Evolution and Political Theory 1911 σ. 157 κέξ.

(5) Βλ. Κεφ. Κοινωνικοὶ νόμοι.

Πρὸς στάθμησιν ἐπομένως τοῦ ἂν μεταβολή τις συμβάλῃ ἢ ὄχι πρὸς πρόοδον, πρέπει νὰ ἔχωμεν κριτήρια καὶ μέτρα ἐλέγχοντα τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεταβολῶν τούτων (1).

Κατὰ τοὺς Blakmar καὶ Gilling τὰ κριτήρια τῆς προόδου μιᾶς κοινωνίας εἶναι τὰ ἐπόμενα.

1) Ἡ κοινωνικὴ ἢ ἀλληλεγγύη (Solidarity). Ἡ κοινότης τῶν αἰσθημάτων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ἡ πίστις εἰς τὰ αὐτὰ ἰδανικά, ἡ ἐμμονὴ εἰς τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ἡ ἀντίληψις ἐκάστου ἀτόμου ὅτι ἀποτελεῖ μέλος ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου ἢ ἔθνους, ἡ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, εἶναι σημαντικὸν κριτήριον προόδου, διότι ἡ ταυτότης αὕτη τῶν συναισθημάτων, λ. χ. μεταξὺ ὄλων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων τῆς σήμερον, αἰσθανομένων καὶ σκεπτομένων ὁμοίως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἀντεμάχοντο αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, (Σπάρτη, Ἀθῆναι, Θῆβαι, Μακεδονία), ἀποτελεῖ σημεῖον προόδου.

Ἐξ ἄλλου ἡ ταυτότης καὶ ἡ ἁρμονία αἰσθημάτων καὶ σκέψεων ἐπιφέρει οὐ μόνον τὴν σύνδεσιν καὶ ἐνοποίησιν τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ὠθεῖ τὰ μέλη αὐτῆς εἰς ταχύτεραν καὶ ἐπαρκεστέραν κοινωνικὴν δρασίαν, ἐξ ἧς ἐπέρχεται πρόοδος τῆς κοινωνίας κατ' ἀμφοτέρους αὐτῆς τοὺς σκοπούς.

2) Ἡ διαφοροποίησις τῆς κοινωνίας ἐν τῇ συνθέσει καὶ τῇ λειτουργίᾳ. Ἀπὸ τῆς πρωτογόνου ἐποχῆς τῶν ὀρδῶν, ἐξ ὧν συνίσταντο αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι, μέχρι σήμερον, ἐγένετο συνεχὴς διαφοροποίησις εἰς τὰς λειτουργίας καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς κοινωνίας διότι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, ἡ κοινωνία ἀυξάνεται (2) ὄχι μόνον δι' ἀριθμητικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ της καὶ τῆς ὁμοιογενείας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ δι' ὀργανώσεως τῶν ομάδων εἰς λειτουργίας, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐπιτελεῖ μιαν κοινωνικῶς ὠφέλιμον ὑπηρεσίαν.

Οὕτως ἡ εἰς χεῖρας ἑνὸς δεσπότης φυλάρχου συγκεντρωμένη ἄλλοτε παντὸς εἶδους ἐξουσία κατενεμήθη εἰς τὰς βουλὰς, τὰ δικαστήρια, τὰ στρατιωτικὰ σώματα, τὴν ἀστυνομίαν, τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἄλλας ἐξουσίας, συνεχῶς αὐξανόμενας, ἐφ' ὅσον ἀνάγκαι νέαι προκύπτουσιν.

Παρὰ τὴν κατανομήν ταύτην τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας ἔχομεν καὶ κατανομήν καὶ εἰδίκευσιν μεγίστην εἰς τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα καὶ τὰς ἀσχολίας. Διὰ τῆς τοιαύτης κατανομῆς καὶ πολυμερείας ἡ κοινωνικὴ ἐπάρθεια ἀυξάνεται, ἡ περισσοτέρα εἰδίκευσις παράγει τελειότερα ὑλικά καὶ πνευματικὰ ἔργα, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ βεβαίως πρόοδον (3).

3) Περισσότερα ἐνότητος τῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν. Ἐφ' ὅσον τὰ παλαιὰ ὄργανα καὶ αἱ κυβερνήσεις ἀντικαθίστανται ὑπὸ νέων καὶ προσαρμόζονται ἐν ἁρμονίᾳ κατὰ σύστημα, ἐφ' ὅσον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑναρμονίως συνεργαζομένων κοινωνικῶν λειτουργιῶν ἀυξάνεται, ἔχομεν ἄλλο μέτρον καὶ κριτήριον προόδου, τὸ τῆς ἐνότητος καὶ ἐπαρκειᾶς τῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν, δι' οὗ τὰ παρουσιαζόμενα ἐκάστοτε ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς κοινωνίας νέα προβλήματα διαρρυθμίζονται, καὶ οὕτως ἐξασφαλίζεται ἡ ἀπρόσκοπτος λειτουργία, ἡ τάξις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας.

4) Ἡ βελτίωσις τῶν ὄρων τῆς ζωῆς. Ἄλλο μέτρον στα-

(1) Π. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ Πρόοδος, ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν, 1933.

(2) Ἡ Εὐρώπη λ.χ. ἐνῶ τῷ 1786 ἠρίθμει πληθυσμὸν 175 ἑκατομμυρίων, τῷ 1914 ἐτριπλασιάσθη ἀριθμοῦσα πληθυσμὸν 452 ἑκατομμυρίων.

(3) Πρβ. καὶ σχετικὸν νόμον προόδου εἰς ἐπόμενον κεφάλαιον.

θμήσεως τῆς προόδου εἶναι ἡ βελτίωσις τῶν ὄρων τῆς ζωῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς κατὰ τὰς παρελθούσας γενεάς, τόσον ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν τελειοπαίησιν τῶν μεθόδων καὶ τὴν δι' ὀλιγωτέρας δυνάμεως ἐπίτευξιν σημαντικωτέρων ἀποτελεσμάτων. Εἰς τοῦτο δὲ τὰ μέγιστα, ὡς γνωστόν, συμβάλλει ἡ ἀγωγή. Ὡς πρὸς τοῦτο, ἂν συγκρίνωμεν τοὺς σημερινούς ὄρους τῆς ζωῆς ἀτόμων καὶ ομάδων πρὸς παλαιότερας ἐποχάς, λ.χ. πρὸς τοὺς πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἔχομεν ὄντως πρόοδον.

5) Ἡ βελτίωσις τῆς φυλῆς. Διὰ τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τοῦ πλοῦτου κατόπιν πολυμόχθων ἐρευνῶν ὁ ἄνθρωπος προεφυλάχθη ἀπὸ τῆς ἀσθενείας καὶ ἠϋξήσεν ἐν Ἀμερικῇ κατὰ 12 ἔτη κατὰ μέσον ὄρον, τὸ ὄριον τῆς ζωῆς του. Δι' ἄλλων δὲ μέσων κατώρθωσε νὰ περιορίσῃ τὸν διὰ τῆς γεννήσεως πολλαπλασιασμόν τῶν ἀνικάνων μελῶν, (διὰ χωρισμοῦ τῶν ἀφυῶν, ἀποστειρώσεως, ἢ καὶ ἀποκλεισμοῦ αὐτῶν ἀπὸ πάσης ἐπιμειξίας) καὶ οὕτως ἐπέτυχεν τὴν βελτίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φυλῆς, διαφυλάττων καὶ διαιωνίζων τὸ ἄριστον εἰς ὑγείαν μέλος διὰ καλύτερας τροφῆς, ὑγιεινοτέρων ἔξεων τῆς ζωῆς, προφυλάξεως ἀπὸ ἀσθενειῶν, ἰδίᾳ τῆς εὐπροσβλήτου μικρᾶς ἡλικίας. Ἡ τοιαύτη βελτίωσις τῆς φυλῆς ἀποτελεῖ κριτήριον προόδου τῆς κοινωνίας.

6) Ἡ ἰσότης πολιτικῶν ἐλευθεριῶν. Διὰ τῆς ἰδρύσεως καὶ ἐγκαταστάσεως τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἐπετεύχθη θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἰσότητος πάντων τῶν πολιτιῶν, οἵτινες ἔχουσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα ἀνεὺ τινὸς ἐξαιρέσεως. Κατὰ ταῦτα ἕκαστον ἄτομον ἔχει ὄχι μόνον τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν νομοθετῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἄλλων ἀτόμων ἀναλόγως τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ τῆς συμβολῆς εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων αὐτῆς.

Καὶ εἶναι τοῦτο βεβαίως δεῖγμα καὶ κριτήριον προόδου, ὅταν βεβαίως κανονικῶς καὶ ὁμαλῶς ἐξελίσσεται ἡ κοινωνία καὶ τὰ ἔχοντα ἴσα δικαιώματα καὶ τὰς αὐτὰς ἐλευθερίας ἄτομα ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἱκανὰ νὰ κάμνωσιν ἐπιωφελεῖ τούτων χρῆσιν, πράγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει ἀτυχῶς εἰς κοινωνίας μὴ ἔχούσας ἀνεπτυγμένην ἠθικὴν συνείδησιν καὶ μὴ διεπομένας ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς δικαιοσύνης.

7) Ἡ παροχὴ ἴσων εὐκαιριῶν πρὸς ἐκλογὴν τῆς ἐργασίας. Ἡ σημερινὴ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματός του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κατὰ τὴν φεουδαρχικὴν ἐποχὴν ἀπαγόρευσιν τῆς μεταβάσεως ἐκ μιᾶς τάξεως ἢ ἐνὸς ἐπαγγέλματος εἰς ἄλλα, ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ πρόοδον. Πλὴν δὲ τοῦ ὅτι ἡ καθήλωσις τοῦ ἀτόμου εἰς τι ἐπάγγελμα κάμνει αὐτὸ κτῆμα μιᾶς μηχανῆς, ἢ ἐλευθέρᾳ ἐκλογῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ μάλιστα κατόπιν ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ, ὡς ἤρξατο εἰς πλείστας χώρας νὰ γίνεται ⁽¹⁾, εἶναι βῆμα προόδου, διότι εἶναι γεγονός ὅτι καὶ εὐχαριστότερον ὁ ἐργάτης ἐργάζεται εἰς ὃ φύσει καὶ παιδεύσει ἐπιδίδεται ἐπάγγελμα καὶ περισσοτέραν ἐργασίαν παράγει καὶ δὴ εἰς ὀλιγώτερον χρόνον.

8) Ἡ χρῆσις τοῦ πλούτου πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄλλο κριτήριον προόδου εἶναι, ἐὰν ἔθνη καὶ ἄτομα πλούσια χρησιμοποιῶσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ γενικωτέρου καλοῦ καὶ ὄχι μόνον δι' ἑαυτά. Ἡ ἱστορία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ παραδείγματα, καθ' ἃ ὁμάδες καὶ ἄτομα, μοχθήσαντα πρὸς συσσώρυσιν μεγάλου πλούτου, μετεχειρίσθησαν αὐτὸν πρὸς σκοποὺς εὐεργετικoὺς διὰ

(1) Πρὸς Γ. Σακελλαρίου, Ἐπαγγελματικὴ κατεύθυνσις νεανίδων σελ. 4 κέξ. Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ψυχολογίας διὰ τὸ Ναυτικόν. «Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις» τ. 204 σ. 180.

τὴν ζωὴν τῆς ὅλης κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Παράδειγμα ἐν Ἑλλάδι οἱ Ζάπαι καὶ οἱ Συγγροὶ καὶ οἱ Ἀβέρωφ καὶ οἱ Βαλλιάνοι καὶ οἱ Σταθάτοι καὶ οἱ Μπενίκαϊ καὶ πλῆθος ἄλλων συμβαλόντων εἰς τὴν πρόοδον τῆς συγκοινωνίας καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν μηχανικῶν μέσων ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς, βοηθησάντων εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν τηλεφώνων, τηλεγράφων κλπ., καὶ ἐν τῷ νέῳ κόσμῳ οἱ Ροκφέλλερ καὶ οἱ Carnegi καὶ ἡ σημερινὴ Κυβέρνησις τῶν Η. Π. τῆς Ἀμερικῆς.

9) Ἄλλο κριτήριον καὶ μέτρον προόδου εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς κατὰ κτήσεως καὶ τῆς κυριαρχίας τῆς φύσεως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ κριτήριον τοῦτο εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν παρέχον τὴν εἰκόνα τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ μιᾶς χώρας.

Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν πρωτόγονον ἔποχὴν εἶχε προοδεύσει μόνον μέχρι τοῦ σημείου νὰ προσαρμόζη ἑαυτὸν εἰς τὰς καιρικὰς μεταβολὰς καὶ νὰ κινήται ἐκ τοῦ τόπου διαμονῆς ἀναλόγως τῆς διακυμάνσεως αὐτῶν. Ἦδη ἐπὶ τοσοῦτον προώδευσεν, ὥστε διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ραδίου κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τὴν φύσιν εἰς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ὀρέξεις του, καί, χρησιμοποιῶν τὰς δυνάμεις ταύτας, νὰ αὐξάνῃ δι' ὀλιγωτέρου κόπου τὴν παραγωγὴν, νὰ κατασκευάζῃ τελειότερους οἴκους πρὸς κατοικίαν, νὰ προλαμβάνῃ ἀσθενείας καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν βίον, νὰ παρασκευάζῃ ὑγιεινότερας τροφὰς καὶ καλύτερον νὰ ἐνδύεται καὶ νὰ ἀπολαύῃ τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς.

Ἀναλόγως λοιπὸν πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ὑποταγῆς τῆς φύσεως εἰς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου ἔχομεν καὶ πρόοδον καὶ πολιτισμὸν εἰς ἐκάστην χώραν εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν.

10) Ἡ κατεύθυνσις τῆς κοινωνίας πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀτόμου. Προηγουμένως ἐλέγθη ὅτι σκοπὸς τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ μόρφωσις κοινωνικῶν προσωπικοτήτων, ἀτόμων τ. ἔ. κεκτημένων μεγίστην δραστηριότητα καὶ ἀνεπτυγμένον πνεῦμα, πεπρωκισμένων μὲ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν συνείδησιν, προθύμων πρὸς συνεργασίαν καὶ ἐξυπηρέτησιν τοῦ συνόλου.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ καθοδήγησις τῆς κοινωνίας ὑπὸ τῶν ἡγετῶν αὐτῆς τελεῖται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, καὶ ἡ κοινωνία αὐξάνῃ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀτόμου, προφυλάσσουσα αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ἐπιβλαβοῦς, διαφωτίζουσα, ὀδηγοῦσα καὶ παιδεύουσα αὐτὸ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, τιμωροῦσα τὸν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων ἐργαζόμενον, προστατεύουσα τὸν ἀδύνατον ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ παρέχουσα εἰς ἕκαστον ἄτομον τὴν εὐκαιρίαν νὰ πραγματοποιῇ τὸ δι' ὃ «ἐκλήθη», ἔχομεν μίαν ἔτι βαθμίδα προόδου τῆς κοινωνίας.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ κοινωνία πάντοτε, ἵνα ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἐκάστοτε νέας περιστάσεις καὶ προβλήματα, τὰ ὅποια τῇ παρουσιάζονται, ἀνάγκη νὰ βοηθῆται καὶ προσαρμόζεται διὰ συνειδητῆς κατευθύνσεως ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες ποθοῦσι τὴν τοιαύτην κοινωνικὴν εὐδαιμονίαν, οὐ μόνον δηλαδὴ τῶν ἀγνῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνιολόγων, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ὀργανωμένων σωματείων καὶ ὁμάδων.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, παρατηροῦμεν ὅτι εἰς πᾶσαν ὀργανωμένην κοινωνίαν ἐπέρχεται πρόοδος, οὐχὶ ἀνάλογος πάντοτε πρὸς τὰς ἐπελθούσας μεταβολὰς, ἀλλ' ἐφ' ὅσον εἰς τὰ παρουσιαζόμενα ἐκάστοτε ἔνεκα τῶν μεταβολῶν προβλήματα καὶ τὰς νέας καταστάσεις ἀνευρίσκεται ἡ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γενικῆς καὶ ἀτομικῆς εὐδαιμονίας λύσις, ἐφ' ὅσον πληροῦνται τὰ ἀνωτέρω 10 κριτήρια τῆς κοινωνικῆς προόδου. Ἀτυχῶς.

διὰ τὴν σημερινὴν ἀνθρωπότητα ἡ πρόοδος αὕτη εἶναι κυριώτατα μὴ χανι-
κὴ καὶ ὑλικὴ, ἀνευ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης ἐξελίξεως, ἣτις εἶναι ἀπαραίτητος
πρὸς ὀρθὴν χρῆσιν καὶ κατεύθυνσιν τῆς ὑλικῆς προόδου. Διὰ ταύτην δὲ ἀκρι-
βῶς τὴν ἔλλειψιν ἀνέκυψαν σήμερον κυρίως τὰ παμμεγίστης σπουδαιότητος
κοινωνικά προβλήματα καὶ ἡ ὅλη κρίσις τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ.

Ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ ἐν αὐτῷ ἀπέβη βεβαίως μᾶλλον εὐχάριστος ἢ
πρότερον, πλὴν περισσότερο σύνθετος καὶ πολύπλοκος, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου, ἀτυ-
χῶς, ἀκόμη τὸ 1)10 καὶ πλέον τῶν κατοίκων τῶν μεγάλων πόλεων ζῆ εἰς βιά-
ρος τῶν 9)10. Τὸ ἔγκλημα ἐξ ἄλλου δὲν ἠλαττώθη ἀλλ' ἠϋξήθη ἐπικινδύνως,
ὡς περαιτέρω καταδεικνύεται, οὔτε δ' ἡ πτωχεία, ἡ ἀνεργία, ἡ ἐκμε-
τάλλεσις περιεστάλησαν, εἰς τινὰς δὲ χώρας βασιλεύει ἀκόμη ἡ τυραννία, ἡ δε-
σποτεία δὲ τοῦ ὀλισμοῦ ἔχει κατακυριεύσει σήμερον τὸν κόσμον.

Αἴτια ἐπιβραδύσεως τῆς κοινωνικῆς προό-
δου καὶ θεραπεία αὐτῆς. Ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας ἐπιβρα-
δύνεται ἐκ πολλῶν αἰτίων, ὧν τὸ κυριώτερον εἶναι ἡ ἔλλειψις ἠθικοῦ
τινός καὶ ἐνεργητικοῦ προγράμματος ὑπὸ τῶν ἰθύνον-
των αὐτὴν πρὸς ἀντιμέτωπιν τῶν παρουσιαζομένων ἐκείστοτε ἀναγκῶν καὶ
προβλημάτων, ἢ ἡ χρῆσις μεθόδων παλαιῶν πρὸς θεραπείαν αὐτῶν.

Βασικά ἐπίσης αἴτια εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Ἀπαιδευσία καὶ πνευματικὴ ὀκνηροία. Ἡ ἐπι-
τυχία τοῦ ἀνωτέρου σκοποῦ τῆς κοινωνίας προϋποθέτει ὅσον τὸ δυνατόν εὐρυ-
τέραν καὶ πολυχρόνιον τὴν παιδευσιν, — οὐχὶ μόνον τὴν γραμματομάθειαν,
ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν προᾶξιν καὶ τὴν κτῆσιν εὐγενῶν ἰδανικῶν, — πάντων τῶν
μελῶν τῆς κοινωνίας, ἅτινα ὑπέχουσι τὴν εὐθύνην, ἐν δημοκρατικῷ μάλιστα
πολιτεύματι, τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Πῶς εἶναι δυνατόν ὅμως ἡ πρόοδος αὕτη νὰ ἐξασφαλισθῇ μὲ ἑξαετη-
μόνον, εἰς γνώσεις δὲ ἡλίας περιοριζομένην, ἐκπαίδευσιν τῶν λαῶν, ὡς ὁ ἑλλη-
νικός, κατὰ 40% μὴ γνωρίζοντων οὔτε ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν.

Πῶς δὲ διὰ τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων μόνον ἐπὶ 120 σχεδὸν πραγ-
ματικὰς ἡμέρας κατ' ἔτος εἶναι δυνατόν ν' ἀποκτηθῶσιν αἱ ἀπαραίτητοι ἕξεις,
διαθέσεις καὶ ἰδανικὰ ἐνὸς ἐλευθέρου πολίτου, ὅστις καὶ ἑαυτὸν νὰ προαγάγῃ ὡς
ἄτομον καὶ ὡς κοινωνικὸν μέλος καὶ ἔστιαν φωτὸς διὰ τοὺς ἄλλους νὰ παρα-
σκευάσῃ ;

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ θέρους καὶ τὰς μεγάλας ἑορτὰς τὰ σχολεῖα ἀπὸ
τοῦ δημοτικοῦ μέχρι τοῦ πανεπιστημίου εἰς πλείστας χώρας καὶ ἐν Ἑλλάδι
παράμειναι κλειστά, τῶν ἐν αὐτοῖς φοιτῶντων ἀπερχομένων εἰς τὰ ἴδια.

Καὶ ὅμως πρὸς πόσους καὶ ποίους σκοποὺς θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμο-
ποιηθῶσι τὰ σχολικὰ κτίρια κατὰ τὰς διακοπὰς, μαρτυρεῖ ἢ εἰς ἄλλας χώρας
χρησιμοποίησις αὐτῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἐνηλίκων καὶ πρὸς περιορισμὸν
τῶν ἀγροαμάτων, τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὰ σημερινὰ κοινωνικά καὶ ἠθι-
κὰ προβλήματα, τὴν μετεκπαίδευσιν τῆς ἐργαζομένης νεότητος τοῦ προλετα-
ριάτου, ἣτις μὴ ἔχουσα τὰ μέσα νὰ σπουδάσῃ εἰς τὸ πανεπιστήμιον θὰ ἠδύ-
νατο ἐργαζομένη τὴν ἡμέραν νὰ σπουδάσῃ τὴν ἑσπέραν.

Ἀποτέλεσμα τῆς μὴ χρησιμοποίησεως ταύτης εἶναι ἡ πνευματικὴ ὀ-
κνηρία τῆς κοινωνίας τῆς σήμερον, εἰς ἣν συντελεῖ καὶ ἡ παθητικὴ διαβίωσις
ἐν καφενεύοις καὶ ἡ ἐν τῷ σχολείῳ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῶν σπουδαστῶν
καὶ ἡ ἀνικανότης αὐτῶν νὰ γνωρίσωσι τὴν ἀξίαν ἑαυτῶν τε καὶ τῆς ζωῆς.

2) Ὁ γεροντισμός. Ὅχι μόνον εἰς τὸ πανεπιστήμιον, ἀλλὰ

καὶ εἰς πᾶσαν δημοσίαν θέσιν, εἰς πᾶσαν κοινωνικὴν λειτουργίαν, πιστεύομεν· συνήθως δὲ ἵνα τις διορισθῆ πρέπει νὰ ἔχη λευκὰς τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του.

Καὶ ὅμως ἐκεῖνοι οἵτινες ἀνέχονται πάντοτε τὰ σφάλματα εἰς οἰανδήποτε τῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν δὲν εἶναι οἱ νέοι, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ λευκότεριχοι, οἱ εἰθισμένοι γέροντες, οἵτινες συνήθως εἰς τὸ ἑαυτῶν συμφέρον ἀποβλέποντες καὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς σταδιοδρομίας των ἀφορῶντες, δὲν θὰ ἀναλάβωσι τὸν μόχθον τῆς δράσεως πρὸς ἀλλαγὴν καὶ βελτίωσιν. Οἱ νέοι εἶναι ἐκεῖνοι οἵτινες καὶ τὴν ἀποπλανωμένην καὶ ἀστοχοῦσαν ἐκπαίδευσιν θὰ ἔχωσιν ὁρμὴν καὶ δύναμιν νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν καὶ τοὺς ἀχρήστους νόμους καὶ τὰς μεθόδους νὰ ἀντικαταστήσωσι διὰ νέων, δι' ὧν νὰ ἱκανοποιῶνται αἱ μεταβαλλόμεναι ἐκάστοτε ἀνθρώπιναι σχέσεις καὶ αἱ δημιουργούμεναι ἀνάγκαι, τὰς ὁποίας οἱ γέροντες εἴτε δὲν βλέπουν, εἴτε δὲν θέλουν ν' ἀγωνισθῶσι διὰ νὰ πληρώσωσιν αὐτάς.

Ἡ ἱστορία ἄλλωστε μαρτυρεῖ ὅτι εἰς 12 μεταρρυθμίσεις ἢ ἐπαναστάσεις γενομένας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς διαφόρους χώρας, ἡ ἡλικία 12 ἠγετῶν ἦτο 32 μέχρι 46 ἐτῶν, ἐνῶ τῶν ἰσαριθμῶν ἀντιπάλων των, τῶν πιστευόντων εἰς τὴν παλαιὰν τουρκικὴν μέθοδον τοῦ «γιαβάς - γιαβάς», διῆκον ἀπὸ 54 ἕως 66 ἐτῶν.

3) Ἡ λατρεία πρὸς τὸ παρελθόν. Τὸ παρελθόν εἶναι ἱερὸν, διαφωτίζει δὲ καὶ διδάσκει τὸ παρὸν καὶ ἐμπνέει πρὸς ἡρωϊκὰς πράξεις, τὸ νεκρὸν παρελθόν δίδει ζωὴν εἰς τὸ ἔχον ἀνάγκην ζωῆς καίπερ ζωντανὸν παρὸν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ κοινωνία μεταβάλλεται καὶ ἐξελίσσεται καὶ δὴ κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον τὰς ἡμέρας ταύτας. Παρελθόν ἐπομένως, τὸ ὁποῖον ἐμποδίζει τὴν ζωὴν τοῦ παρόντος, δὲν πρέπει νὰ λατρεύεται, ἀλλὰ νὰ καταρρίπτεται. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀξίαν οὐχὶ ὡς μιμητῆς, οὐχὶ ὡς μοιρολάτρης, ἀλλ' ὡς δημιουργὸς νέων μορφῶν τῆς ζωῆς καὶ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ.

Τὴν τυφλὴν λατρείαν πρὸς τὸ παρελθόν ἔχουσι μόνον ὅσοι «ἀγεωμέτριτοι» νομίζουσιν ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι στατική καὶ ὄχι πλήρης δυνάμεως πρὸς μεταβολήν, δυναμική τ. ἔ., μεταβαλλομένη ὄχι μόνον ἔνεκα τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν μέσων τῆς ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πολυαριθμῶν καὶ ἀπαρτηρήτων μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν σείουσι τὸ ἔδαφος τῆς καὶ δίδουσι νέαν μορφήν εἰς αὐτήν.

Ὁ ἀμφιβάλλον ὅς παρατήρησις ὁποία ἡ ἀντίληψις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν εἰς τὰ ἔθνηκά μας ἰδεώδη, τὸν στρατόν, τὴν οἰκογένειαν, τὰς διαθέσεις ἡμῶν ἀπέναντι προαιωνίων ἐχθρῶν, τὴν ἀστυφίαν, τὴν συνεργατικὴν ἐπιχείρησιν, ὁποῖαι δὲ αἱ μεταβολαὶ αἱ ἐπελθούσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν, εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ πολίτευμα καὶ τὸν πολιτικὸν βίον, εἰς τὴν χρονικὴν διάρκειαν ἐργασίας καὶ ἀναπαύσεως, εἰς τὸν θρησκευτικὸν βίον τῶν νεοελλήνων, εἰς τὴν νοοτροπίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν των κλπ., περὶ ὧν ἀλλαχοῦ ἐπραγματεύθημεν (1).

4) Τὸ ἀτομικὸν συμφέρον. Ὄταν ἄτομόν τι ἢ ὁμᾶς ἐξ ἐπερχομένης μεταβολῆς χάσῃ τὴν θέσιν του ἢ τὸ εἰσόδημά του, ἐπόμενον εἶναι νὰ ἀντιδράσῃ καὶ νὰ ἀντισταθῆ εἰς τὴν προβαλλομένην μεταρρυθμίσειν

(1) Πρὸς Γ. Σακελλαρίου, Ἀνάλυσις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας εἰς ἐπὶ σημερινὰ προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως. (Ἀθῆναι 1928).

καὶ μεταβολήν. Διὸ καὶ ἀποζημιώσεις παρέχονται ἐκ μέρους τοῦ κράτους πρὸς ὑποστήριξιν λ. χ. τῶν λεμβούχων, τῶν αὐτοκινητιστῶν, τῶν ἀμαξηλατῶν καὶ λοιπῶν ἐπαγγελματιῶν, οἵτινες καταλιπόντες τὸ πρῶτον ἐπάγγελμά των τρέπονται εἰς ἄλλας ἐργασίας.

5) Ἡ ἀντίστασις τῆς κρατούσης κοινωνικῆς τάξεως ἢ ὁμάδος. Ἡ κρατοῦσα κοινωνικὴ τάξις, ἔταιρεία, ἢ ὁμάς, ἢ αὐτὸ τὸ κράτος, δταν δίκαια αἰτήματα πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεως τοῦ ἐργάτου ἢ ὑπαλλήλου ὑποβάλλονται καὶ βραδύνη νὰ ἐκτελέσῃ ταῦτα, ἐπιφέρει οπισθοδρόμησιν εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν. Ἡ βραδύτης τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν ταμείων ἀσφαλίσεως τῶν ἐργατῶν ἀπὸ ἀνεργίας καὶ ἀσθενείας καὶ τῶν νοσηλείων τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ἀποζημιώσεων τῶν παθόντων, ἀπ' ἐναντίας δὲ ἢ ταχεῖα ψήφισις νόμων ἀφορώντων τὴν ἰσχύουσαν τάξιν, μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ κωλύματος τούτου τῆς προόδου.

6) Ἡ ἀχαλίνωτος ἐλευθερία. Ἡ παροχὴ ἴσων δικαιωμάτων εἰς ἀμόρφωτα μέλη τῆς κοινωνίας, τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου εἰς ἀγραμμάτους, μεθύσους καὶ ἀπόβλητα τῆς κοινωνίας μέλη, οὐδαμῶς δυνάμενα νὰ κάμνωσι χρῆσιν ὀρθὴν αὐτῆς, ἢ ἄνευ εὐθύνης παντοειδῆς ὑπὸ τῶν πλουσίων καὶ εὐπόρων καταδυνάστευσις τῶν ἀπόρων καὶ ἀδυνάτων, ἢ ἄνευ εὐθύνης ἐλευθερία εἰς πολιτευομένους τινὰς πρὸς ἐρμηνείαν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, εἶναι αἰτία καθυστερήσεως εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον.

Ταῦτα πάντα εἶναι κωλύματα καὶ ἐμπόδια τῆς προόδου τῆς κοινωνίας.

Πῶς λοιπὸν θὰ διευκολυνθῇ ἡ κοινωνικὴ πρόοδος; Πρὸς πρόοδον τῆς κοινωνίας κρίνονται ἄξια συστάσεως 6 εἰδῶν μέτρα.

1) Ἡ ἀνάθεσις τῶν «στρατηγικῶν» θέσεων ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰς νέους τὴν ἡλικίαν ἄνδρας.

Εἶναι μωρία νὰ ὑποθέτῃ τις ὅτι οἱ γέροντες μόνον θὰ βελτιώσωσι τὴν κοινωνίαν, οἱ δὲ νέοι ὅτι θὰ διαφθείρωσιν αὐτήν. Συνεργασία ἀμφοτέρων, ἀνατιθεμένων τῶν θέσεων ἐκτελέσεως καὶ δράσεως εἰς τοὺς νεωτέρους, εἶναι τὸ ἐπιβαλλόμενον μέτρον.

2) Ὁ διορισμὸς τῶν ἱκανῶν εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς θέσεις. Ἐφ' ὅσον μόνον τὸ κομματικὸν συμφέρον εἶναι τὸ μέτρον καὶ ἡ προϋπόθεσις τοῦ διορισμοῦ τῶν ἀνωτέρων ἰδίᾳ ὑπαλλήλων, οὐχὶ δὲ ἡ ἱκανότης ἢ πνευματικὴ, ἢ ἠθικὴ καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ, ἐφ' ὅσον οἱ ἀπαιδευτοὶ πολιτικῶς Ἕλληνες ψηφοφόροι ψηφίζουσιν ἄρχοντας τῶν τοῦ τυχαίους γνωστούς των, δὲν εἶνε δυνατόν ἡ κοινωνία νὰ προοδεύσῃ. Ἀνάγκη οἱ ἱκανοὶ νὰ ἐκλέγωνται καὶ τοποθετῶνται εἰς τὰς θέσεις ἰδίᾳ τῶν γενικῶν κατευθύνσεων τῆς χώρας, ἀφαιρουμένου τοῦ πρὸς ἐκλογὴν δικαιώματος ἀπ' ἐκείνων οἵτινες δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας τῆς ψήφου.

3) Ἡ ἐλευθερία πρωτοβουλίας εἰς τὰ ἄτομα. Ἡ παρέμβασις τῶν ἡγετῶν τῆς κοινωνίας εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ὑπὸ τῶν ἀτόμων ἐκτελέσεως ἔργου τινός, ἢ στεροῦσα αὐτοὺς τῆς πρωτοβουλίας, εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ ἀντίδρασιν.

Ἡ πρωτοβουλία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ, ἵνα ἡ ὁμάς ἢ τὸ ἄτομον χωρῆ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του. Ἡ ἱστορία τοῦλάχιστον καὶ ἡ καθημερινὴ πείρα μαρτυρεῖ ὅτι ἡ διὰ τῆς βίας συνεργασία πρὸς ἐπίτευξιν κοινωφελοῦς τινος σκοποῦ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ μόνιμα ἀποτελέσματα.

Ἐπίδειξις τῶν μέσων, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερία μετ' εὐθύνης διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν εἶναι τὸ μυστικὸν τῆς προόδου.

4) Ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ κρίσις τοῦ ἐπιτελουμένου ἔργου. Οἷονδήποτε σωματεῖον, οἰαδήποτε ἐπιχείρησις, ἀδύνατον νὰ προοδεύσῃ ἄνευ ὑπολογισμοῦ, ἄνευ ἐλέγχου καὶ ἐξετάσεως τῆς προόδου των καὶ τῆς πορείας των. Ὁ ἔλεγχος οὗτος μάλιστα, ὅταν γίνεται ὑπὸ εἰδικῶν καὶ ἐπιστημόνων, εἶναι ἐπωφελής, ὑποδεικνύων τὰ μέσα τῆς θεραπείας καὶ βελτιώσεως. Εὐτυχῆς ἡ κοινωνία ἐκείνη, ἣτις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν καὶ λειτουργίαν, οἰκονομικὴν ἢ πνευματικὴν, τοὺς εἰδικοὺς εἰς ἐκάστην πόλιν καὶ χωρίον.

5) Ἡ μέτρησις τῶν ἀποτελεσμάτων δι' ἐπιστημονικῶν μέτρων. Ὅπως ἡ λογιστικὴ εἰς ἐκάστην ἐπιχείρησιν παρουσιάζει τὰ ἀδύνατα ἢ ἐπικίνδυνα σημεῖα τῆς ἐπιχειρήσεως, οὕτως ὁ ἀπολογισμὸς ὁ μαθηματικὸς διὰ μέτρων ἀντικειμενικῶν θὰ διαφωτίσῃ τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας.

Ὅπως δὲ ἡ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν εἰσαχθεῖσα μέτρησις ἀντικατέστησε τὴν διαρκῆ φλυαρίαν ὡς μέθοδον λύσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν προβλημάτων, οὕτω καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν εἰσαγομένη θὰ χύσῃ φῶς εἰς ἀντιμαχομένας γνώμας, εἴτε εἰς τὸ σύστημα τῶν φυλακῶν μας, εἴτε εἰς τὰς μεθόδους τῆς φιλανθρωπίας, εἴτε τῆς ἀσφαλίσεως, εἴτε τῆς πειθαρχίας ἐν τῇ ἐργασίᾳ, εἴτε τῆς προνοίας καὶ προσλήψεως παθολογικῶν κοινωνικῶν φαινομένων, εἴτε τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

Διὰ τῆς ἀδιακόπου συζητήσεως καὶ τῶν ἀντεγκλήσεων καὶ φωνασκιῶν καὶ ὕβρεων, αἵτινες παρατηροῦνται μεταξὺ καὶ μορφωμένων ἀκόμη ἐπιστημόνων, οὐδὲν ἐπέρχεται καλόν, ἐνῶ διὰ τῆς μετρήσεως καὶ τῆς συγκρίσεως τῶν ἀποτελεσμάτων ἐπιχέεται φῶς, διὰ τοῦ ὁποίου διαλύονται αἱ ἀμφιβολίαι.

Ἀνάγκη ἐπομένως χρησιμοποίησεως τῆς στατιστικῆς καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν «κοινωνικὴν διακυβέρνησιν».

6) Ἡ ἀνάπτυξις ὀρθῶν κριτηρίων ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας δὲν ἐπιτυγχάνεται πάντοτε ἐκ τῶν ἄνω, ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐπικουρῆται καὶ ἐκ τῶν κάτω, ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀτόμου. Τὸ ἄτομον τ. ἔ. ὀφείλει, ἂν θέλῃ νὰ προοδεύσῃ, νὰ σχηματίσῃ ἐν ἑαυτῷ ὀρθὰ κριτήρια καὶ ἰδανικά, πρὸς ἃ θὰ σταθμίξῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἐκτιμᾷ τὰς πράξεις τῶν ἄλλων.

Πλεῖστα ἄτομα, ἰδιαιτέρως οἱ νέοι, διαρκῶς ἐπιθυμοῦσι νὰ γίνωσιν ἢ νὰ κάμωσιν ὅ,τι οἱ ἄλλοι, εἴτε τοῦτο εἶναι ἐπιτρεπτόν, κοινωφελὲς καὶ ἠθικόν, εἴτε μή. Τὸ ἐνστικτὸν ἐν ἄλλοις λόγοις τῆς μιμήσεως καὶ ἐπιδοκιμασίας ὠθεῖ τὴν νεότητα ἀπερισκέπτως εἰς τὰς πράξεις αὐτῆς. Κακὴ κατεύθυνσις ὅμως τῆς φιλοδοξίας ταύτης δύναται τὰ μέγιστα νὰ βλάψῃ τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, διότι ἡ τοιαύτη ὁρμὴ εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε ὁ ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν σωματικῶν του ἀναγκῶν, ἀγωνίζεται νὰ ἀποκτήσῃ πλεῖστερα μέσα καὶ χρῆμα, οὐχὶ πρὸς ἀπαραίτητον τροφήν ἢ συντήρησιν, ἀλλὰ πρὸς ἀνύψωσιν τῆς κοινωνικῆς του θέσεως.

Εἰς τὸν ἀγῶνά του δὲ τοῦτον τὸ ἐλατήριον τῆς αὐτοσυντηρησίας ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς ματαιοφροσύνης, ὑπὸ τῶν ὁποίων κινούμενος ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ σπαταλᾷ τὸ χρῆμα του, οὐχὶ πρὸς αὐτοσυντηρησίαν ἢ εὐμάρειαν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἐπίδειξιν· διὸ καὶ ἑκατομμύρια δλα λ.χ. ἐν μιᾷ νυκτὶ σπαταλῶνται ἐνίοτε εἰς ἓνα γάμον.

Ἡ κοινωνία λοιπὸν ἢ προοδευτικὴ, καὶ ἰδίᾳ ἡ τῶν νέων, ἀνάγκη νὰ μορφωθῇ εἰς κτῆσιν μέτρων καὶ κριτηρίων πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ποῖα τὰ μέτρα ταῦτα; Ἐκαστον ἄτομον, ἐκάστη οἰκία, διὰ διαφόρων μέτρων καὶ κριτηρίων ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἔμπορος ἔχει ἄλλο μέτρον, ὁ καθηγητὴς ἄλλο καὶ ὁ ἐργάτης ἄλλο.

Εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν τὸ πρὸς ἐκτίμησιν τῆς κοινωνικῆς θέσεως μέτρον κατέληξε νὰ εἶναι τὸ χρῆμα. Ὁ ἄνθρωπος ἐκτιμᾶται καὶ πωλεῖται μὲ τὰ ἑκατομμύρια τὰ ὁποῖα ἔχει, τὰ αὐτοκίνητα καὶ τὰς ἐπαύλεις.

Ὁ περισσότερος κόσμος, ὡσεὶ ἀπολέσας τὰς φρένας του, ἐκτιμᾷ καὶ δοξάζει τοὺς ἔχοντας ὠραῖα φορέματα, αὐτοκίνητα ἢ πολλὰς ὑπηρετίας.

Οὕτω διαφθείρεται καὶ ἡ κοινὴ κρίσις τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τοῦ σημείου νὰ τιμᾷ καὶ νὰ λατρεύῃ ἕνα παχύσαρξον μὲ ἀδαμάντινα δακτυλίδια καὶ «παχὺ πορτοφόλιον» περισσότερο ἑνὸς εὐθέως τὸν χαρακτῆρα, ὑγιοῦς καὶ ἰδανικοῦ προσώπου, ὅπερ στερεῖται τῶν πολυτελῶν ἐνδυμάτων καὶ ζῆ βίον ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον.

Ὁ περισσότερος κόσμος κακῶς ἀνατρεφόμενος καὶ παραδειγματιζόμενος θεωρεῖ στίγμα καὶ μικροπρέπειαν τὴν συνετὴν χρῆσιν τοῦ χρήματος, τὴν συνετὴν καὶ ἀξιοπρεπῆ ἔνδυσιν καὶ συμπεριφορὰν καὶ ἐπιζητεῖ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν «καλὴν», τὴν «ἀριστοκρατικὴν» κοινωνίαν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην νοουμένην τὴν κοινωνίαν τῶν πλουσίων, τῶν δυναμένων νὰ ἐξοδεύωσι καὶ ἀγοράζωσι διὰ τῶν χρημάτων αὐτῶν τὸ πᾶν.

Τὸ κριτήριον ὅμως τοῦτο, κριτήριον εἰσαχθὲν ὑπὸ τῶν πλουσίων ἐκείνων, οἵτινες μόνον διὰ τοῦ χρήματος δύνανται νὰ ἐπιδείξωσι τὴν ἀξίαν των, ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς κοινωνίας ὡς δηλητήριον διαφθεῖρον τοὺς χαρακτῆρας. Διότι πολλοί, καὶ ἔξ αὐτῶν τῶν μετριοφρόνων καὶ συνετῶν ἀνθρώπων, καίπερ ἀξίαν δίδοντες εἰς τὰ ἔχοντα ἀληθῆ καὶ αἰώνιαν ἀξίαν ἰδανικὰ καὶ τὰς ἀρετάς, ἀναγκαζόμενοι νὰ εὐρίσκωνται καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ κύκλῳ τρέπονται εἰς τὴν ζήτησιν τοῦ χρήματος διὰ παντὸς μέσου θεμιτοῦ καὶ ἀθεμιτοῦ, τῆς ἀπάτης δηλ. ὑπὸ μορφὴν νομικὴν, τοῦ ψεύδους, τῶν ταπεινῶν μέσων εἰς βάρος ἄλλων ἀτόμων, πτωχῶν πολλάκις καὶ μὴ δυναμένων νὰ ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ ἄρτου τῶν.

Τοιοιουτρόπως τὸ οἰκονομικὸν μας σύστημα τὸ ὑπὸ τὸ πρῶσμα τοῦ χρήματος βλέπον τὴν ἀξίαν τοῦ ἀτόμου καὶ τοὺς δεσμοὺς τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς θρησκείας ἀκόμη, διαλύει καὶ ἀποβαίνει πηγὴ ἀνηθικότητος, ἣτις φρονεῖ τὰς λεπτοτέρας χορδὰς τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας.

Ἄλλο σημεῖον προσοχῆς καὶ κριτήριον εἶναι ἡ ἀντίληψις περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀνόδου εἰς τὴν κοινωνίαν. Εἰς τὴν σημερινὴν τ. ἔ. κοινωνίαν κρατεῖ ἡ ἰδέα ὅτι ἀνέρχεται τις ἐφ' ὅσον ὀλιγώτερον ἐργάζεται παραγωγικῶς. Ἐκ τούτου καὶ ἡ τροπὴ τῆς νεότητος πρὸς τὴν ἀστρακίαν καὶ τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα, ἢ τὴν παραγωγὴν ἀνθρώπων ἀνικάνων διὰ τὴν ζωὴν, συμβοηθοῦντος καὶ τοῦ σημερινοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, τοῦ ἐκτρέφοντος τὸν ἀτομισμὸν καὶ ἐπαυξάνοντος τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀέργων ἢ ἀργαμισθῶν ὑπαλλήλων τοῦ δημοσίου ταμείου.

Εἶναι ἀνάγκη ἡ νεότης ἰδίως νὰ ἐμπνευσθῇ καὶ πεισθῇ μὲ τὴν ὀρθότητα τῆς ἰδέας ὅτι «ἀεργία ὄνειδος» καὶ ὅτι τοῦλάχιστον τὰ 98 0)0 ἐξ ἡμῶν, ἀν θέλωμεν νὰ ζήσωμεν, πρέπει νὰ ἐργαζώμεθα. Εἶναι καιρὸς νὰ δοθῇ ἡ πρέπουσα τιμὴ εἰς τὸν χιτῶνα τῆς ἐργασίας καὶ τὰς στιβαρὰς ἐξ αὐτῆς χεῖρας.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου καὶ σχολεῖον καὶ ἐκκλησία καὶ ὀργανώσεις καὶ ἄτομα πρέπει νὰ ἐργασθῶσιν, ἵνα ἡ νίκη δοθῇ εἰς τὸ ὀρθὸν κριτήριον τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, τὸ διακηρυσσόμενον ὑπὸ τῶν φιλοσόφων, τῶν ἱεροκηρῶν, τῶν διδασκάλων, τῶν παιδαγωγῶν, τῶν ἀγνῶν πολιτικῶν, τῶν ἡγετῶν τῆς ἐργατικῆς

κινήσεως και ἀκόμη πολλῶν τραπεζιτῶν, γαιοκτημόνων και κτηματιῶν, εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς κοινωνικῆς ἐξυπηρετήσεως, και οὐχὶ εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ἀνοήτων ἐκ τῶν γυναικῶν, τοῦ θεάτρου και κινηματογράφου, τῆς σπατάλης, τῆς πολυτελείας, τῆς φιληδονίας, τοῦ ἐγωῖσμοῦ ὑποβαλλόμενον και προπαγανδιζόμενον.

Ἀνάγκη ἐν ὀλίγοις νὰ γενικευθῇ μεταξὺ πάντων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ἡ ἔξις πρὸς κρίσιν και ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σπατάλης και τῶν ἐξόδων του, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἠθικῆς του ἀναπτύξεως και κοινωνικῆς ὑπηρεσίας, τὴν ὁποῖαν προσφέρει.

Σχετικῶς πρὸς τοῦτο ὁ κοινωνιολόγος Ross προτείνει τὰ ἑξῆς μέσα :

Ἡ νεότης 1) νὰ συνηθίσῃ νὰ οἰκτείρῃ ἐκείνους, οἵτινες περιφρονοῦσι τὴν ἔντιμον ἐργασίαν.

2) Νὰ προφυλάσσεται ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιδοκιμάζῃ τοὺς καλοενδεδυμένους και ἀσώτους και νὰ τιμᾷ τοὺς ἐσωτερικῶς πλουσίους εἰς σκέψεις και διαθέσεις ἀνθρώπων.

3) Νὰ εἶναι ὑπερήφανος κρατοῦσα ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν της, ὅταν ἐργάζεται.

4) Νὰ τιμᾷ τοὺς ἐφευρέτας, τοὺς πρωτοπόρους, τοὺς ἥρωας, τοὺς διανοούμενους, τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς συγγραφεῖς ὅπουδήποτε και ἂν εὐρίσκονται.

5) Νὰ ἐκτιμᾷ τὰ ἄτομα γενικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κοινωνικῆς ὑπηρεσίας των και οὐχὶ τοῦ πλούτου των.

6) Νὰ θαυμάζῃ τὰ ὠραῖα και ἁρμονικὰ σώματα και οὐχὶ τὰ ἐξωτερικὰ ἐνδύματα ἢ «ἐπιχρῶματά των».

7) Νὰ στερῆται ἰδίᾳ ἡ σχολικὴ νεότης ἐν ἀνάγκῃ ἀπολαύσεως πολυτελῶν διασκεδάσεων και χορῶν, ἐφ' ὅσον οὐχὶ πάντες οἱ βουλόμενοι συμμεθεῖται των δύνανται νὰ μετέχωσι ἕνεκα τῆς δαπάνης.

8) Ὑπὸ τῶν παιδαγωγῶν νὰ διδαχθῶσι πλούσιοι και πτωχοὶ νέοι τὴν ἀγάπην πρὸς καλλιέργειαν τῆς Γῆς και τὴν ἐργασίαν τῆς χειρὸς.

9) Οἱ διοικοῦντες ὑπάλληλοι και κυβερνήται ὀφείλουσιν εἰς τὰς δημοσίας αὐτῶν παραστάσεις νὰ συνδέωσι τὴν ἀπλότητα μετὰ τῆς ἀξιοπρεπείας, κτώμενοι «μέσῃν και καλῇν οὐσίαν», κατ' Ἀριστοτέλη, οὐχὶ δὲ τρεπόμενοι εἰς ἀχαλίνωτον αὔξησιν τῶν ὑλικῶν των ἀγαθῶν δι' ἑαυτοὺς και τοὺς συγγενεῖς των.

Παρὰ ταῦτα ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος και ἡ κοινωνία διέπεται και κατευθύνεται ὑπὸ κοινωνικῶν δυνάμεων, πρακτικὸν κριτήριον προόδου εἶναι τὸ δυνατόν τῆς διακυβερνήσεως τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ἰδίᾳ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τῆς βιολογικῆς κληρονομίας και τοῦ τρόπου τῆς διακυβερνήσεως τοῦ πλούτου, διότι ἐφ' ὅσον διὰ τῶν τεχνικῶν ἐφευρέσεων κατορθοῦται ἢ κατὰ τὰς παρουσιαζόμενας ἀνάγκας διακυβέρνησις τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, μεταβολὴ τῆς νυκτὸς εἰς ἡμέραν και διακυβέρνησις τῆς κινήσεως τῆς θερμότητος διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ και ἀκόμη διὰ τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας, πρόοδος δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

1) Ἐφ' ὅσον ὑγιέστερος ὁ ἀνθρώπος δύναται νὰ γίνεταί διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεθόδων τῆς εὐγονίας ἢ τῆς χρήσεως ὠρισμένων βιταμινῶν, ἐφ' ὅσον δύνανται ἀσθένειαι νὰ προληφθῶσι διὰ διαφορῶν ἐμβολίων, ταῦτα πάντα εἶναι σημεῖα και ἀποδείξεις προόδου.

2) Ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν αἱ ἐπερχόμεναι ἐκ τῶν ἐφευρέσεων μεταβολαὶ νὰ διακυβερνηθῶσι τόσον αἱ μηχανικαὶ —πρᾶγμα εὐκολώτερον—, ὅσον και αἱ κοινωνικαὶ —πρᾶγμα δυσκολώτερον— τότε δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ προόδου.

Και είναι δυνατόν νὰ καταβληθῶσι προσπάθειαι πὸς διακυβέρνησιν τῶν μεταβολῶν καὶ νὰ ἐξασφαλισθῶσι καλύτεραι προσαρμογαὶ διὰ κοινωνικῶν προγραμμάτων καὶ μεταρρυθμίσεων, δι' ὧν μεταβολαὶ βραδεῖαι ἐξελικτικῶς εἶναι δυνατόν νὰ προέλθωσιν. Ἐνίοτε ὅμως μεταβολαὶ ἐπέρχονται ἀποτόμως δι' ἐπαναστάσεων.

Καὶ αἱ μὲν μεταρρυθμίσεις ἀπαραίτητοι εἰς μίαν μεταβαλλομένην, ὡς ἡ σημερινὴ κοινωνία, ἀκολουθοῦσι σειρὰν βαθμίδων ἢ περιόδον καὶ δὴ πρῶτον ἀναγνωρίζεται ἡ ἀνάγκη πρὸς μεταβολὴν ὑπ' ὀλίγων προσώπων, τὰ ὅποια ἐνεργοῦν προπαγανδίζοντά ταύτην εὐρέως, ἐφ' ὅσον δ' ἡ προπαγάνδα τῶν αὐτῶν εἶναι ἐπιτυχῆς καταλήγει εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς τοῦ κοινοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καταρτίζεται ὀριστικῶς τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ πρὸς τὴν μεταρρυθμίσιν ἀναγκαῖα ὀργάνωσις ἢ κόμμα. Κατόπιν ἀκολουθεῖ ἡ δευτέρα περίοδος, τῆς ἐξόδου πρὸς περιόδον καὶ προσεταιρισμὸν ἐκείνων τῶν προσώπων ἅτινα κατέχουν στρατηγικὴν θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν· εἶτα ἀκολουθεῖ τρίτη περίοδος καθ' ἣν τὸ πρόγραμμα ἐκ τῆς ἐπιτυχίας του καθίσταται καταστατικὸς χάρτης τῆς ἰδρυθείσης ὀργανώσεως καὶ τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν. Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ταύτην εἶναι δυνατόν ὀπισθοδρομήσιν καὶ δυσαρέσκεια νὰ ἀναφανῆ καὶ ἐπανάληψιν νὰ γίνῃ τοῦ προγράμματος, τῆς τελικῆς ἐπιτυχίας του ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς προσαρμογῆς τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὰς συνηθείας τοῦ λαοῦ, μεθ' ἣν προσαρμογὴν ἀκολουθεῖ τὸ «κοινὸν αἶσθημα» καὶ λειτουργεῖ ἡ μεταρρυθμίσις, ἐπιδοκιμαζομένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ταύτης ἡ μεταρρυθμίσις ὀφείλει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰ συγκρουόμενα συμφέροντα τῆς «ἀντιπολιτεύσεως» καὶ τὴν ἀπώλειαν ἢ ἄτομα καὶ ὀμάδες θὰ ἔχωσιν ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς μεταρρυθμίσεως.

Ἡ δὲ ἐπαναστάσις εἶναι ταχεῖα καὶ ἐπότομος καὶ βαθεῖα μεταβολὴ τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς χώρας καὶ δὴ τῆς ὅλης πολιτικῆς ὀργανώσεώς της. Ἐπισυμβαίνει δ' ἡ ἐπανάστασις εἰς χώρας, εἰς ἃς πίεσις τοῦ λαοῦ ἐπέρχεται ἐξ ὀλιγαρχίας τινὸς καὶ ἀθλιότητος καὶ πτωχείας. Ἴνα δὲ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπανάστασις χρειάζεται νὰ ἐγγεννηθῇ εἰς τὸν πιεζόμενον λαὸν αἶσθημα ἐξεγέρσεως καὶ ἀντιστάσεως καὶ ἐλπίς θελιώσεως τῆς καταστάσεώς του διὰ τῆς ἐμφανίσεως ἡγετῶν καταλλήλων καὶ μορφωμένων εἰδικῶς πρὸς τοῦτο. Ἐμπόδια ὅμως δύνανται νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς τὴν ἐκρηξίν ἐπαναστάσεως προερχόμενα ἐκ παραδόσεων παλαιῶν καὶ ἐκ θρησκευτικῶν λόγων, ὡς ἐν Κίνα καὶ Ἰνδίας, ἔνθα ἔνεκα τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, τῆς εἰς τάξεις Castes διαχωρισμένης Κοινωνίας, ὁ λαὸς δὲν ἐξεγείρεται θεωρῶν μοιραίαν τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ δικαίαν.

3. Κοινωνικὰ προγράμματα.

Συγγενῆς κίνησις πρὸς τὴν μεταρρυθμίσιν εἶναι ἡ τοῦ κοινωνικοῦ προγράμματος. Τοῦτο διαφέρει τῆς μεταρρυθμίσεως, καθ' ὅτι :

1) Ἐνῶ ἡ μεταρρυθμίσις εἶναι ἐπιδιορθωτικὴ καὶ θεραπευτικὴ, τὸ κοινωνικὸν πρόγραμμα εἶναι προληπτικὸν καὶ δημιουργικόν. Τὸ κοινωνικὸν πρόγραμμα εἶναι προκαθορισμὸς ἑνὸς ἐπιτύγματος εἰς ὀρισμένον χρόνον, ὡς τὸ ἐν χρήσει εἰς δεσποτικὰς χώρας πενταετὲς πρόγραμμα.

2) Τὸ κοινωνικὸν πρόγραμμα εἶναι μᾶλλον πρακτικὸν καὶ οὐχὶ πρῶτον φαντασίας. Οὕτως ἔχομεν κοινωνικὰ προγράμματα ἀποβλέποντα εἰς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, πρόληψιν πλημμυρῶν, ἐγκατάστασιν ἠλεκτρικῶν ἐπαχειρήσεων διὰ τῆς χρήσεως τοῦ «λευκοῦ ἀνθρακος» κ.ἄ.

Ἡ κατὰ πρόγραμμα μεταβολὴ ἔχει τὸ προτέρημα ὅτι ἀποβλέπει εἰς τὴν

πρὸς τὰ πρόσω χώρησιν ἑνὸς λαοῦ εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ μέλλοντός του, ὡς ὁ Comte ἐδίδαξεν, πρᾶγμα σύνηθες εἰς μίαν μεταβαλλομένην κοινωνίαν. Τοιαῦτα προγράμματα ἀποβλέπουσιν οὐχὶ εἰς πρόληψιν μεταβολῶν μετὰ πάροδον 100 ἐτῶν, ἀλλ' ὀλίγων, διότι, ὡς εἶδομεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ προΐδῃ τις τὰς ἐπελευσομένας μεταβολὰς μετὰ πολλὰ ἔτη, οὕτω δὲ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιδιώκῃ τις στερεὰ καὶ μόνιμα ἀποτελέσματα. Τοιαῦτα προγράμματα ἐπεχειρήθησαν ἐν Ρωσίᾳ πρὸς ἐκβιομηχανισμόν αὐτῆς. Πάντα ὅμως ταῦτα ἐγένοντο βιαίως ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ λαοῦ, πλὴν ἐπῆρξαν ἐπιτυχῆ, διότι εἶχον βαθμὸν τινα ὀργανώσεως καὶ πειθαρχίας ὡς ἐν τῷ στρατῷ, διεξήχθησαν δὲ ὑπὸ συγκεντρωτικῆς κυβερνήσεως, μὴ ἐχούσης νὰ παλαίῃ ἐναντίον ὁμάδων ὧν συνεκρούοντο τὰ συμφέροντα.

Παρά ταῦτα ἡ κίνησις τῆς διὰ προγραμμάτων προορατικῶς ἀντικρύσεως τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐξελισσομένης κοινωνίας κερδίζει ἔδαφος καὶ χρησιμοποιεῖται παρ' ἑταιρειῶν καὶ μεγάλων ἰδρυμάτων καὶ ὀργανώσεων, ὀλιγώτερον δὲ παρὰ δημοκρατικῶν κρατῶν.

4. Ἀγωγή καὶ πρόοδος.

Ἡ μέχρι τοῦδε σπουδὴ τοῦ κοινωνικοῦ βίου μαρτυρεῖ τὸ δυνατόν τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ συμφώνως πρὸς καθωρισμένον σκοπὸν, καὶ τοῦτο διότι τὸ νευρικὸν αὐτοῦ σύστημα εἶναι εὐπλαστον καὶ ἐντέλως ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν διαφόρων παραγόντων.

Ὅ,τι ἀποβαίνει εἰς ἄνθρωπος εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν φυσικῶν του προδιαθέσεων, ὡς ἀλλαχοῦ ἐλέχθη, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀποτέλεσμα τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τῶν κοινωνικῶν ἰδρυμάτων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ζῆ, τῆς οἰκογενείας, τοῦ σχολείου, τῆς κοινότητος, τῶν ἐνώσεων καὶ συλλόγων του, τὰ ὁποῖα πληροῦσι τὸ πνεῦμά του, κατευθύνουσι τὰ διαφέροντά του καὶ ὀδηγοῦσιν εἰς τὰς ἀσχολίας του.

Ἐκ τῶν κοινωνικῶν ἰδρυμάτων τινὰ βοηθοῦσι περισσότερο, τινὰ ὀλιγώτερον, τινὰ ἀμέσως, τινὰ ἐμμέσως, εἰς τὴν ἀγωγήν καὶ ἐπομένως καὶ τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὴ ἀναλόγως τῶν κοινωνιῶν. Διάφορος λ. χ. εἶναι ἡ ἐπίδρασις ἐν Ἀλβανίᾳ, διάφορος ἐν Γερμανίᾳ ἢ Ἀμερικῇ, καὶ ἕνεκα τούτου διάφορος καὶ ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας. Ἐξ ὅλων τῶν πρὸς πρόοδον ἰδρυμάτων τὸ τὰ μέγιστα συμβάλλον εἰς αὐτὴν εἶναι, ὡς ἐλέχθη, τὸ σχολεῖον, δι' οὗ ἡ κοινωνικὴ κληρονομία μεταδίδεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ παρέχονται νέα γνῶσις καὶ νέα μέθοδοι πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν γνῶσεων τούτων καὶ προαγωγήν τῆς κοινωνίας.

Ἄλλ' ἵνα τὸ σχολεῖον ἐκπληροῖ τὸν μέγαν τοῦτον προορισμὸν του εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπεκταθῇ τὸ μὲν εἰς περισσότερα ἔτη περιλαμβάνον καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς ἀνδρικής ἡλικίας, τὸ δὲ νὰ εὐρυνθῇ τὸ πρόγραμμα τῶν σπουδῶν διὰ πάντας ἄνευ ἐξαιρέσεως καὶ νὰ προσαρμόζεται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἀτόμων αὐτῆς. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται, ἂν περιλαμβάνῃ τὸ πρόγραμμα οὐ μόνον τὰς φυσικὰς γνῶσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ἱστορίαν, ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον τῆς κοινωνίας καὶ τοὺς ὅρους μιᾶς καλύτερας διαβιώσεως ἂν συμβάλλῃ εἰς ὀδηγίαν τῆς νεότητος εἰς τὴν καλύτεραν χρῆσιν τοῦ ἐλευθέρου της χρόνου, ὅστις, ὡς ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς κοινωνίας διαμορφοῦται, πολλαπλασιάζεται ἐλαττουμένῳ τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας (1) ἂν ὀπλιζῇ τὴν νεότητα δι' ἑνὸς ἐπαγγέλματος χρησίμου, ἀναγκαίου καὶ

(1) Πρὸς βλ. Γ. Σακελλαρίου, Τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς Ἐκπαιδεύσεως 1929.

ἐπαρκοῦς διὰ τὸ ἄτομον καὶ ἂν καθιστᾷ τοῦτο ἱκανὸν νὰ συνεργάζεται, νὰ ἀλλοιοποιηθῆται καὶ νὰ ἠθικοποιῆ τὴν ζωὴν· ἂν βοηθῆ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τροφίμων τοῦ εἰς κοινωνικὰς προσωπικότητας οὐχὶ δὲ εἰς ἀτομιστὰς καὶ ἐγωϊστὰς· ἂν, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς διαρκοῦς μεταβολῆς τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, μὴ ἀρκῆται εἰς μετάδοσιν γνώσεων μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς καλλιέργειαν τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς ἱκανότητος πρὸς προσαρμογὴν εἰς νέας καταστάσεις, πρὸ τῶν ὁποίων οἱ νεαροὶ τοῦ τρόφιμοι θὰ εὐρεθῶσιν· ἂν τέλος, αἱ παρεχόμεναι ἢ μᾶλλον προσκτώμεναι γνώσεις μὴ εἶναι σύμφυρα ἀλληλοσυγκρουομένων ἢ ἀτάκτως συνεδεδεμένων γνώσεων, ἀλλὰ τείνωσιν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ὅλου σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς, εἰς τὴν συνένωσιν καὶ ἀρμονικὴν ἐξάρτησιν, ὥστε πᾶς τρόφιμος ν' ἀποκτᾷ ἀντίληψιν τῆς ἀρμονικῆς τοῦ Σύμπαντος συνολῆς καὶ ἐξαρτήσεως.

Ἄλλ' ἵνα ἐπιτύχη τὸ σχολεῖον ὄντως τὸν προορισμὸν τοῦτο, ἀνάγκη νὰ ἐργασθῆ δυνάμικῶς, ἀνάγκη νὰ μεταβληθῆ εἰς ζῶσαν κοινωνίαν, εἰς ἣν ὁ μαθητὴς ἀποβάλλων πρῶτον τὰ ἐγωϊστικά του ἔνστικτα, ἐλαττώματα, προλήψεις καὶ ἀντικοινωνικὰς διαθέσεις, μανθάνει διὰ τῆς πράξεως «νά κτίσῃ» αὐτενεργῶν τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν αὐτοῦ κόσμον, ἢ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ συνείδησιν, νὰ κτᾶται ἰδιαίτατα ἕξεις, δεξιότηας ἠθικὰς καὶ τεχνικὰς, ὥστε ν' ἀποθῆ κοινωνικὴ προσωπικότης ἐνεργῶς δρῶσα πρὸς πρόοδον τῆς σημερινῆς καὶ τῆς μελλούσης κοινωνίας.

Β. Ἐμμεσοὶ παράγοντες προόδου.

Παρὰ τὸ σχολεῖον ἄλλοι μεγάλοι ἐκπαιδευτικοὶ παράγοντες ἐμμέσως ἐπιδρῶντες εἰς τὴν πρόοδον εἶναι ὁ τύπος, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἡμερησίων, περιοδικῶν κλπ. Παρὰ τὸν τύπον δὲ ἄλλοι ἐκπαιδευτικοὶ παράγοντες εἶναι αἱ βιβλιοθήκαι, τὰ μουσεῖα, αἱ πινακοθήκαι, αἱ δημόσιαι διαλέξεις, ἢ ὀργανωμένη ἐκκλησιαστικὴ δρασις, τὸ θέατρον, καὶ τελευταῖον, ἀλλὰ πρῶτιστον εἰς σπουδαιότητα, ὁ κινηματογράφος.

Οἱ ἔμμεσοι ὅμως οὗτοι παράγοντες καὶ δὴ ὁ κινηματογράφος συνήθως δὲν βοηθοῦσιν εἰς τὴν πρόοδον, καὶ τοῦτο α') διότι εἶναι ἐμπορικὰ ἐπιχειρήσεις, ὧν τὰ προϊόντα ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς (ἰδέαι, χαρακτῆρ εἰδήσεων, ποιότης ἠθικῆ περιεχομένου) περιορίζονται καὶ κατευθύνονται ἀναλόγως τοῦ κέρους τοῦ ὕλικου καὶ τῆς καταναλώσεως. β) Διότι, ἐπειδὴ εἶναι ἰδιωτικὰ ἐπιχειρήσεις, κατὰ κανόνα ἐξυπηρετοῦσι τὰ συμφέροντα τάξεώς τινος ἢ ὁμάδος, τῆς ὁποίας χρησιμεύουσιν ὡς ὄργανον προπαγάνδας καὶ οὐχὶ ὡς ὄργανον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς σκέψεως, τῆς κρίσεως καὶ κοινωνικῆς ἐν συνόλῳ ὠφελείας.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τύπος καὶ κινηματογράφος καὶ γενικῶς πάντες οἱ ἐκπαιδευτικοὶ παράγοντες δεόν νὰ διατελῶσιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ τὴν ἔγκρισιν τῆς πολιτείας ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ γενικοῦ καὶ οὐχὶ μόνον τοῦ ἀτομικοῦ ἢ ὁμάδος τινὸς μόνον συμφέροντος.

Εἰς τὴν τοιαύτην διὰ τῆς ἀγωγῆς πρόοδον τοῦ κοινωνικοῦ βίου συντελεστικὴ εἶναι ἢ εἰς πᾶσαν κοινωνίαν ἔρευνα ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος τοῦ βίου τοῦ λαοῦ καὶ δὴ τῆς οἰκονομικῆς του καταστάσεως, τῆς ὑγείας του, τῆς κοινωνίας του, τῆς ἐλευθέρως ἀπολαύσεως τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, τοῦ ἐγκλήματος, τῆς πτωχείας, τῆς παιδείας, τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἔτι δὲ ἢ σύγκρισις τῆς μίας κοινότητος πρὸς ἄλλας καὶ λήψις μέτρων πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- 1) Τίτα τὰ αἷτια τῆς κοινωνικῆς προόδου;
- 2) Προώδευσεν ἡ Ἑλλάς ὑπὸ ἐκπαιδευτικὴν ἔποψιν; Πόσον; Διατί;
- 3) Τίς ἡ σχέσις προόδου καὶ εὐτυχίας;
- 4) Εἶναι ἀνάγκη μεταβολῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς προόδου; Διατί;
- 5) Κατὰ πόσον αἱ μέθοδοι τῶν πνευματικῶν μετρήσεων βοηθοῦσιν εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον; Ὑπάρχει κίνδυνός τις ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς των;
- 6) Ποῖον τὸ ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῆς προόδου τῶν λαῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἐκ τῆς ἀνταλλαγῆς φοιτητῶν καὶ καθηγητῶν;
- 7) Ποῖα τὰ κριτήρια ἐπιστήμης καὶ προόδου;
- 8) Εὗρετε ἱστορικὰς ἐποχὰς καθ' ἃς ἡ ἐκκλησία ἐβοήθησεν ἢ παρεκώλυσε τὴν κοινωνικὴν πρόοδον.
- 9) Τίς ἡ ὠφέλεια διὰ τὴν πρόοδον ἐκ τῶν κοινωνικῶν ἐρευνῶν;
- 10) Πῶς οἱ ἱκανοὶ δύνανται νὰ καταλάβωσι τὰς ἀνωτέρας ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσεις;
- 11) Κατονομάσατε τὰ μέσα τὰ βοηθοῦντα εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον.
- 12) Κατονομάσατε ἔθιμα καὶ ἔξεις τῆς κοινότητός σας, τὰ ὅποια ἐμποδίζουσι τὴν πρόοδον.
- 13) Προώδευσεν ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἐν τῇ προλήψει τῶν ἀσθενειῶν; Πόσον; Μήπως ἐδημιούργησε περισσότερὰς ἀσθενείας ἢ ὅσας δύναται νὰ θεραπεύσῃ; Ἐξηγήσατε.
- 14) Προώδευσεν ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία εἰς τὴν φιλανθρωπικὴν τῆς ὀργάνωσιν καὶ πρόνοιαν πρὸς πρόληψιν ἢ περιστολὴν τοῦ ἐγκλήματος; τῆς πτωχείας; τοῦ «κοινωνικοῦ κακοῦ»;
- 15) Συζητήσατε τὸ θέμα: Προώδευσεν ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν πολέμων κατὰ τὰ τελευταῖα 30 ἔτη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τελευταῖα 30 ἔτη τῆς 19ης, 15ης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ τῆς 5ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος;
- 16) Εἶναι αἱ διάφοροι ἐπαγγελματικαὶ ἢ κοινωνικαὶ τάξεις σήμερον ἠθικώτεραι ἢ αἱ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους;
- 17) Ἡ βιομηχανικὴ πρόοδος, πλὴν ἄλλων, ἐπέβαλεν εἰς πάντα τὰ παιδιά νὰ φέρωσιν ὑποδήματα, ἐνῶ πρὸ 100 ἐτῶν ὀλίγα μόνον ὑπεδοῦντο. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι τοῦτο εἶναι μαρτύριον προόδου; Διατί;
- 18) Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα περὶ προόδου συζητήσατε ἂν ἀποτελῇ πρόοδος ἡ λεγομένη γλωσσικὴ μεταρρύθμισις ἢ ὀπισθοδρόμησις. Διατί; Ὁ μαρξισμός; Ὁ σοσιαλισμός; Ὁ κομμουνισμός; Διατί;
- 19) Ἀναφέρατε τὴν ὑφισταμένην ἐν Ἑλλάδι πρόοδον ἢ καθυστέρησιν ὅσον ἀφορᾷ τὴν προστασίαν τοῦ παιδίου ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας ὁμόρους χώρας.
- 20) Ἀποτελεῖ πρόοδος κοινωνικὴν ἢ συνεκπαιδεύσιν τῶν φύλων ἐν Ἑλλάδι; ἐν Ἀγγλίᾳ; Διατί;
- 21) Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἀναγινώσκομεν περισσότερον καὶ ταχύτερον τῶν ἀρχαίων; Μήπως ἀναγινώσκομεν καὶ καλύτερα ἀναγνώσματα; Ποῖα τὰ ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴν πρόοδον;
- 22) Βελτιοῦται ὁ «ἠθικὸς χαρακτήρ» τῆς ἀνθρωπότητος ἢ μέρους αὐτῆς; Τίς ἡ σχέσις τῆς αὐξήσεως τῶν ἀνακαλύψεων, τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως πρὸς τὴν αὐξήσιν ἢ ἐλάττωσιν τῆς εὐτυχίας;
- 23) Δύνασθε νὰ προφητεύσετε τὴν ἐξέλιξιν τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἰς

τὸ ἀμέσως προσεχὲς μέλλον;

- 24) Πῶς ὡς ἄτομον καὶ ὡς μέλος τῆς ὁμάδος θὰ βοηθήσετε τὴν πρόοδον τῆς μικρᾶς σας κοινωνίας ἢ τοῦ ἔθνους σας; Πῶς θὰ γίνετε ὄργανον τελειοποιήσεως τοῦ περιβάλλοντός σας «λαξεύοντες» αὐτό, ὥστε ν' ἀποβαίῃ ὅσημέραι τοῦτο «ἐπίγειος παράδεισος» καὶ «βασιλεία τῶν οὐρανῶν»;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Barnes, H.E. **Society in Transition**, Prentice Hall New York 1939.
2. Clapin, F. **St — Cultural Change**. D. Appleton — Century Co. New York 1928.
3. Mart, M. **The Technique of Social Progress**. New York 1931.
4. Ζολώτα. **Οἱ συντελεσταὶ τῆς Κοινωνικῆς Εὐημερίας**.
5. Maclver, R. M. **Society. A Text Book of Sociology**. Farrar and Rinchart, New York 1937.
6. Ogburn and Nim koff — **Sociology** — Houghton Mifflin Co. 1946.
7. Wolfe, A.B. **Concervation, Radication and the Scientific Method**, New York 1923.
8. Yung Kimbal — **An Introductory Sociology**. American Book Co. New York 1939.